

Denne bringes efter tilladelse fra FALIHOS.

I samfundsfag læser eleverne for livet

Af: Ruth Mulvad, Nationalt Videncenter for Læsning – Professionshøjskolerne

Samfundsfag hører ligesom fagene historie, dansk, fremmedsprog, matematik og naturfag til de mest teksttunge fag i skolen: eleverne skal læse mange tekster og mange slags tekster. Elevernes succes i fagene er helt afhængig af at de ikke alene forstår hvad de læser, men også er i stand til at suge viden ud af teksterne sådan at de kan anvende den på selvstændig vis i andre faglige sammenhænge, fx i diskussioner, fortolkninger, problemløsninger, indsigt og aktiv deltagelse i samfundslivet. I skolen læses der ikke kun for skolen, men også for livet.

En opgave for faglærerne

Opgaven at læse i fagene skal løses af faglærerne. Men hvorfor nu det? Hvorfor kan eleverne ikke 'bare' tage deres læsefærdigheder med sig fra danskfaget over i de øvrige fag? Det kan de ikke fordi læsning er en aktivitet som er så tæt vævet sammen med et fag, dets tekster og sprogbrug at det er en integreret del af det faglige arbejde med faget, nemlig at læse, skrive, lytte og tale om faget.

Læsning i samfundsfag

I samfundsfag er det i allerhøjeste grad synligt at eleverne læser for livet. *Fælles Mål* indeholder ikke alene afsnit om faglig læsning, men betoner også livsperspektivet: eleverne skal tilegne sig samfundsfaglig viden, kunne fremskaffe viden, behandle, perspektivere og anvende denne viden sådan at de på basis af en samfundsfaglig forståelsesramme kan reflektere, diskutere, vurdere og handle i deres hverdagsliv. Det kan derfor slås fast at begrebet læsning også i en samfundsfaglig sammenhæng må forstås bredere end det ofte gøres i offentligheden: det handler om mere end afkodning og forståelse af indholdet i en given tekst, herunder de grafiske fremstillinger, illustrationer, tabeller mv. den måtte indeholde.¹ Man kan med PISAs formuleringer sige *at eleven skal udvikle sin læsekompetence sådan at hun bliver i stand til at forstå, anvende og reflektere over skrevne tekster for gennem dette at opnå sine mål, udvikle sin viden og sine muligheder og være i stand til at deltage i samfundslivet*. Denne bredere forståelse af læsning er altså mere end læsning af en tekst på siden. I en bredere forståelse af 'læsning' indtænkes formålet med at læse i forhold til en given kontekst. I det følgende vil

¹ I artiklen ser jeg kun på de verbalsproglige tekster selv om der er al mulig grund til også at lære eleverne at læse illustrationer, grafiske fremstillinger, tabeller osv. og deres samspil.

jeg ud fra denne forståelse af læsebegrebet vise en måde at læse tekster på som relaterer sig til den faglige kontekst som teksterne indgår i.²

Faglig læsning i samfundsfag – et eksempel

Emnet arbejdsløshed i grundbogen *Ind i samfundsfaget* vil være mit eksempel, og det gennemgående spørgsmål bliver hvordan læreren kan integrere elevernes læsning i arbejdet med at tilegne sig faglige kompetencer. Ud fra tre enkle spørgsmål vil jeg give et eksempel på hvordan en sådan faglig læsning kunne gribes an, - et eksempel som forhåbentlig kan give yderligere inspiration til måder at arbejde med tekster på som kan bidrage til at flere elever får bedre adgang til samfundsfaglige kompetencer. Undervejs perspektiverer jeg til en anden grundbog, nemlig *Samfundsfagsstudier*.

De tre spørgsmål lyder:

1. Hvordan er teksten organiseret?

- hvordan indgår den i bogen, og hvordan er den sat sammen?

Det kunne man også kalde en tekstuel synsvinkel.

2. Hvad sker der i teksten?

– hvordan fremstilles 'verden'? fremstilles et emne som fx uddannelse som noget man kan tage eller er synsvinklen snarere uddannelse som i et samfundsmæssigt perspektiv, som uddannelsesinstitutioner?

Dette er en indholdsmæssig synsvinkel.

3. Hvad er skribentens perspektiv?

- hvor ser skribenten 'verden' fra? Fx fra sin egen vinkel eller fra flere? Hvordan positioneres læseren?

Det kan man også kalde en interpersonel synsvinkel.

I det følgende vil jeg opholde mig mest ved hvordan læseren kan forberede sig på at læse teksten og ved små indledende aktiviteter forudse meget væsentlige forhold om tekstens formål og opbygning, og det på et ret så detaljeret niveau som kan skærpe elevens læseformål og støtte læseforståelsen. De to følgende spørgsmål besvares så i denne artikel i lyset af fundene under første spørgsmål.

1. Hvordan er teksten organiseret?

God undervisning i en fagtekst starter med at sætte teksten ind i en sammenhæng, fx ved at bringe elevens forforståelse på banen. Men også teksten selv indgår i en kontekst. God læseundervisning starter nemlig også med at eleverne orienterer sig i den bog som de skal læse i. En sådan lille undersøgelse kan sige læseren noget om hvad det er teksten vil, - en forforståelse som er helt nødvendig for at kunne læse med forståelse.

I *Ind i samfundsfaget* behandles arbejdsløshed i to forskellige kapitler, første gang i kapitlet *Velfærdssamfundet – demokratiet i funktion* og anden gang i kapitlet *Arbejdsmarkedet*. Arbejdsløshed sættes således ind i en samfundsmæssig

² Denne forståelse omtales også som 'literacy' som betyder kompetence til at håndtere skrevne tekster i kontekster.

forståelsesramme: Det er en del af velfærdssamfundet når det handler om at få økonomisk støtte, og af arbejdsmarkedet når der spørges til hvorfor det findes og hvad der kan gøres ved det.

Tager vi en anden grundbog, *Samfundsstudier*, og laver samme undersøgelse, vil det hurtigt vise sig at den bog har en anden vinkling på arbejdsløshed, nemlig et vejledningsperspektiv: hvad kan og skal man gøre hvis man bliver arbejdsløs. Afsnittet hedder da også meget sigende: *Hvad gør de arbejdsløse?* Disse to eksempler viser tydeligt at tekster kan være organiseret forskelligt afhængig af den kontekst, de indgår i. Hvad betyder det for læsningen af afsnittene om arbejdsløshed i de to grundbøger? Begge afsnit har naturligvis overordnet set samme formål, nemlig at formidle viden om 'arbejdsløshed', men de er for det første svar på forskellige spørgsmål, og for det andet skal læseren lede efter informationer i teksten på forskellige måder, for det perspektiv en tekst anlægger på et emne, har også konsekvenser for den måde teksten er skruet sammen på.

En metode til at efterspore det er at kigge på hvad sætningerne starter med. Her er sætningsbegyndelserne i afsnittet *Kontanthjælp eller dagpenge?* sat op i en liste under hinanden:

Ind i samfundsfaget: Kontanthjælp eller dagpenge?

- Kontanthjælp
- Kontanthjælp ...
- Man...
- Kontanthjælp..
- Pengene...
- For at kunne modtage kontanthjælp..
- Derudover...
- For alle statsborgere...

Sætningsspids: I spidsen af sætninger står det som resten af sætningen handler om. Ved at se på hvordan sætninger starter, kan man forudsige tekstens struktur. I denne tekst er der fokus på faglige begreber og relationerne imellem dem.

Det er hurtigt at konstatere, at det er 'tunge' sætningsspids med mange fagudtryk kontanthjælp, modtage kontanthjælp, statsborgere. Sætningerne henvender sig ikke til læseren som fx *hvis du bliver arbejdsløs*, men omtaler personer med tekniske termer som fx *statsborgere*. Betingelsen *hvis* formuleres i generelle vendinger som *For at modtage kontanthjælp*. Teksten er skruet sammen omkring de faglige begreber og generelle omstændigheder vedr. arbejdsløshed, dvs. en struktur som sætter hvad det handler om i relation til hvem det angår under hvilke omstændigheder. En sådan måde at formidle viden på vil i mange tilfælde ligge langt fra en mere common sense-tankegang som elever ofte vil have. De vil sikkert snarere tænke på emnet i vendinger som: *man kan blive arbejdsløs, og hvad skal man så gøre*. Og så er der langt til at forstå den strikt faglige tekst *Kontanthjælp eller dagpenge?*

Som perspektivering kan vi nok engang kigge på *Samfundsstudier* som i sin måde at skrue teksten om arbejdsløshed sammen på, lægger sig nærmere på en hverdagsagtig hvis... så - tankegang med fokus på personer og hvad de kan gøre. Også det afsløres allerede i sætningsspidserne:

Samfundsstudier - Hvad gør de arbejdsløse?

- Når man ikke kan finde lønnet arbejde..
- Det...
- Det...
- De arbejdsløse...
- I praksis
- Så..
- AF...
- Man...
- Der ...
- Ill.tekst: denne tekst har et mere hændelsesagtigt fokus: Når man... I praksis... Så...

I *Samfundsstudier* introduceres emnet arbejdsløshed som noget nogen (ikke) kan: *Når man ikke kan finde lønnet arbejde.*, dvs. som en proces. Nogle sætninger begynder med aktørerne *Man, De arbejdsløse, AF*. Desuden starter fire af eksemplerne med det, så, der hvis betydning skal findes i den omgivende tekst. *Samfundsstudier* har sætningsbegyndelser som er typiske for mere talesprogsnært fortællende sprog og peger på at den viden der formidles, er organiseret som en handlingsorienteret procesviden af typen når du er... så gør du.

Omkostningen ved at skrue teksten sammen på denne mere hændelsesagtige måde, er imidlertid at det kan være vanskeligere for eleven at få fat i de faglige termer og den faglige sprogbrug.

2. Hvad sker der i teksten?

Dette spørgsmål handler om hvordan den faglige viden formidles. Et emne som arbejdsløshed kan man forestille sig ser ud på mange måder. Det kunne være som en personlig fortælling om *Dengang jeg blev arbejdsløs*. Det kunne også gøres som en diskuterende tekst: *Er dagpengeperioden for lang?* Ud fra ovenstående kan man forudsige at afsnittet i *Ind i samfundsfaget* definerer og beskriver fænomenet arbejdsløshed, og altså har en sprogbrug som ligger langt fra et mere fortællende dagligdags sprog med formuleringer som denne her: *Kontanthjælp er en ydelse, man kan få fra det offentlige, hvis man ikke er i stand til at forsørge sig selv eller sin familie.*

Og hvad betyder det så for læserens forståelse af det faglige indhold? Det betyder at det er helt afgørende at eleven ikke alene forstår de mange tekniske termer som fx som månedlig ydelse, det offentlige, skattepligtig, bruttorevalidering, ledige dagpengemodtagere, indkomstoverførsler osv., men også den generelle måde som

omstændighederne rundt om arbejdsløshed udtrykkes på. Her er det ikke typisk at læseren inddrages som fx hvis du bliver... eller Du skal være... før du kan få hjælp. I stedet er der mange vendinger som *i forbindelse med sygdom, graviditet eller skilsmisse, For indvandrere til Danmark fik Velfærdsreformen af 2006 udover det nævnte følgende betydning: (...)*. Det er en abstrakt måde at formidle viden på – og hvis eleverne skal knytte denne viden til deres eget liv, så må informationerne 'oversættes' til et mere hændelsesagtigt sprog.

Men kunne grundbogen ikke bare bruge et enklere sprog, fx ved at skrive mere konkret. Det kunne man gætte på er strategien i *Samfundsstudier* som ikke er nær så sprogligt krævende som *Ind i samfundsfaget*. *Samfundsstudier* er set i det lys lettere tilgængelig, men er den også det set i et samfundsfagligt lys? Kan eleverne få samlet de samfundsfaglige begreber op undervejs? Der er i *Samfundsstudier* hjælp at hente for eleverne når de skal have fat i fagsproget i form af faktabokse, grafiske fremstillinger mv. Men er brødtekstens mere hverdagsagtige sprogbrug en tilstrækkelig brobygger til det 'hårde' fagsprog i faktaboksene? Har eleverne en tilstrækkelig tydelig model for hvordan en samfundsfaglig sprogbrug ser ud? Omvendt står det til med *Ind i samfundsfaget*: her går man direkte på fagsproget, både mht. fagtermer og sætnings- og tekstkonstruktion. Men kan elever vride et fagligt kompliceret indhold ud af en sprogligt kompliceret tekst? Hvordan støtter materialet eleven i sin sproglige udvikling således at hun kan læse, forstå og anvende teksten til udvikling af sine samfundsfaglige kompetencer? Sikkert er ordlisterne i slutningen af hvert kapitel tænkt som hjælp, men fagsproget rækker langt ud over enkeltordsniveauet, ud på både sætnings- og teksts niveauet. Så her må faglæreren på banen og dykke ned i fagsproget. Især er det lange ordgrupper af typen en månedlig ydelse, faste udgifter så som husleje, tøj osv., kravene om at stå til rådighed for arbejdsmarkedet, som volder problemer, både at læse og forstå.

Læreren kan hjælpe eleverne med at pakke sådanne ordgrupper ud ved at omskrive dem til mere hverdagsagtigt sprog som fx *der er krav om at man skal være parat til at tage et arbejde*. Begge udgaver kan så skrives op på synlige lister i klasserummet. Det er også vigtigt at gå den anden vej fra det hverdagsagtige sprog som fx.. om de kan tilbyde et job og omskrive det til fx jobtilbud sådan at læreren sikrer sig at eleverne får fat i fagtermerne. En vigtig faglig pointe ved at fastholde både den mere fortællende sprogbrug og det mere abstrakte fagsprog er at eleverne kan se hvad der sker mht. den faglige viden alt efter valg af sproglige ressourcer. I det første tilfælde formidles den faglige viden som et fænomen der knyttes til aktøren arbejdstagere på arbejdsmarkedet, i den anden er den knyttet til Velfærdssamfundet som ramme om forståelse af arbejdsløshed. Og en diskussion af de to forskellige vidensformer må vel siges at være en samfundsfaglig perspektivering af hverdagens problemstillinger og være en kritisk diskuterende tilgang til faget.

3. Hvad er skribentens perspektiv?

På sin vis kan dette tredje spørgsmål om skribentens perspektiv besvares som en sammenfatning af de to første. Det fokuserede faglige perspektiv i *Ind i samfundsfaget* positionerer sin læser som en der skal tilegne sig viden som samfundsfaglig 'ekspert'.

Spørgsmålet om perspektiv ville kunne uddybes ved også at se på hvilke andre stemmer der kommer til orde i et materiale, fx om der er andre end skribenten der får ordet, hvem de er, og hvad de i så fald siger? I begge grundbøger er der flere stemmer. Der er billeder og tekstbokse om menneskers liv og møde med samfundsinstitutioner, der er grafer mv. fx fra Danmarks statistik, og der findes citater som lægger op til eftertanke. En analyse af disse andre stemmer kunne atter understrege de to grundbøgers grundlæggende perspektiv på 'verden'.

I ingen af bøgerne drager skribenterne selv eksplicite konklusioner på samfundsfaglige problemstillinger. De fremlægger ikke deres egne perspektiver på 'verden' men fremtræder neutrale. På den måde holder de tungen lige i munden i et fag som ellers let kunne bevæge sig ind i et politisk minefelt.

At læse for samfundslivet

Et meget væsentligt krav i *Fælles Mål* er imidlertid at eleverne skal kunne anlægge perspektiver på deres samfundsliv. De skal kunne reflektere, diskutere, vurdere, tage kritisk stilling, besidde handleevne. I en grundbog skulle man synes at også den slags tekster skulle gøres til genstand for undervisning, for at beherske sproget til sådanne formål er ingen let sag. Imidlertid overlades det i høj grad til eleverne selv at skabe den slags diskuterende og argumenterende tekster. Elever skal fx kunne besvare spørgsmål som *Er aktivering urimelig?* ud fra et kort afsnit som refererer for- og imod-standpunkter eller helt uden tekstforlæg i Ind i samfundsfaget svare på fx *Er det rimeligt, at en arbejdsløs under alle omstændigheder skal tage imod aktivering? Er det rimeligt, at der stilles andre krav til indvandrere?*

Min pointe her er ikke selve spørgsmålene, men i stedet at spørge til hvordan grundbøgerne lever op til at eleverne får indsigt i hvordan de kan udforme deres svar på en faglig måde: Hvordan ser den slags tekster ud? Hvordan fungerer sproget? Muligvis kan de møde sådanne tekster i ekstramaterialet, men i en grundbog i netop samfundsfag må det være et must at eleverne læser den slags argumenterende og diskuterende tekster som de skal kunne producere, skriftligt og mundtligt, i skolen og i livet.

Referencer

Fang, Zhihui & Mary J. Schleppegrell (2008): Reading in Secondary Content Areas. A Language-

Based Pedagogy. Michigan Teacher Training. The University of Michigan Press.

6

Foged, Ebbe, Kim Mølgaard Nielsen, Palle Roslyng-Jensen (2005): Samfundsstudier. Grundbog

8. og 9. klasse. Gyldendal

Lysholm, Niels & Karsten Møller (2007): Ind i samfundsfaget. Grundbog B 8.-9. klasse. Alinea.

Mulvad, Ruth (2009): Sprog i skole. Læseudviklende undervisning i alle fag. Funktionel lingvistik. Akademisk Forlag